

APUNTS SOBRE L'ART NARRATIU DEL *LLIBRE DELS FETS*

per Xavier Renedo

Jorge Luis Borges va reflexionar més d'una vegada sobre les virtuts literàries que poden tenir les obres en aparença, però només en aparença, rudimentàries o vulgars. A propòsit, per exemple, dels *Recuerdos de provincia* de Domingo F. Sarmiento Borges va escriure que «no hay una de sus frases, examinada, que no sea corregible; cualquier hombre de letras puede señalar sus errores; las observaciones son lógicas, el texto original acaso no lo es; sin embargo ese incriminado texto es efficacísimo, aunque no sepamos por qué [...] Cualquiera puede corregir lo escrito por él; nadie puede igualarlo». El mateix es pot dir del *Llibre dels fets*, escrit amb una prosa simple i poc treballada, que qualsevol es veu amb cor de corregir o d'esmenar, però que està dominada per un art narratiu d'una eficàcia admirable. Els paràgrafs 172-173 del llibre ho il·lustren molt bé: la sintaxi és d'allò més simple, només s'hi usa un adjectiu («valor gran»), alguna frase coixeja una mica, però, tanmateix, l'art narratiu de Jaume triomfa sobre les febleses de la seva retòrica i de la seva escriptura. Anem-ho a veure.

Jaume I comença el paràgraf 172 amb una frase en què es fa, en tercera persona, un resum dels fets. Es dona l'hora més o menys exacta en què s'inicia l'acció —prop de mitjanit—, un incident —la sortida nocturna de dos-cents sarraïns de Borriana per atacar les trinxeres cristianes, i dels ballesters sarraïns amb les terribles ballestes de dos peus per cobrir-los des de les muralles—, i els crits d'alarma i el brogit que l'atac per sorpresa generen en el campament cristià. Tot seguit es passa de la tercera persona a la primera, el 'nós' del rei, que portarà la veu cantant la resta del relat. Per tant, si prescindim de les frases inicials, podem aplicar a aquest episodi les mateixes paraules que S. Asperti, com ja hem vist, va escriure a propòsit de la batalla de Portopí: «el lector veu, escolta i per consegüent sap allò que Jaume I ha vist, sentit i experimentat [...] És una visió parcialíssima i subjectiva, però absolutament excepcional per la intensitat amb què la narració reïx a fer reviure els llargs instants dramàtics».

El relat en primera persona del rei comença, doncs, en el moment en què els crits i el rebombori provocat per l'atac el desperten a ell i als membres escollits del seu seguici que dormen en la seva tenda. Algú a prop seu —un dels cavallers o dels servents que dormen al seu costat— demana si s'han d'ensellar els cavalls. El rei contesta que no, que val més que cadascú hi

vagi a peu com millor pugui. En el *Llibre dels fets* no es donen més explicacions. Potser tampoc no en va donar Jaume I en els moments en què s'estava produint l'atac. Sigui com sigui, explicar en el *Llibre dels fets* que l'operació d'ensellar els cavalls podia retardar l'arribada de reforços hauria perjudicat el ritme trepidant que la narració té en aquests moments. N'hi havia prou de posar en estil directe les paraules del rei manant de sortir com més aviat millor cap a la primera línia de combat: «No, mas cascú acorre com millor puga a peu».

Hi aniran, doncs, a peu i vestits a correuita. Jaume I ho posa en relleu amb un sol detall: per no perdre temps es posa el 'perpunt', una túnica de metall repuntejada, per sobre de la camisa de dormir. Com passa sovint en el *Llibre dels fets*, el rei no disposa del temps suficient per vestir-se com cal i, acompanyat d'uns quants homes del seu seguici, tots plegats amb els escuts abraçats i els capells de ferro al cap, se'n va a donar suport a Bernat Guillem d'Entença. Malgrat les presses, hi arriben massa tard: l'escaramussa s'ha acabat i l'atac sarraí ja ha estat rebutjat. Com que Jaume I arriba a misses dites, el lector es perd el relat dels incidents i s'ha de conformar amb el report concís que en fa, ple de satisfacció, Bernat Guillem d'Entença: «Los moros cuidaven metre foc a les cledes, mas, la mercè de Déu, nós les havem bé defendudes».

En aquest cas, tractant-se com es tracta d'una topada sense massa importància, el lector del *Llibre dels fets* no disposa ni de murals ni del recurs a la *Crònica* de Desclot per fer-se una idea més completa del que va passar. Bernat Guillem d'Entença, és clar, podria haver ofert al rei, com passa en algunes escenes de la narració de la batalla de Portopí, un resum dels incidents, però el cas és que no ho fa. De fet, ni tan sols explica que en la lluita s'ha fet una ferida: una fletxa se li ha clavada a la cama. L'important és que han rebutjat l'atac: les paraules de Bernat Guillem no van més enllà. Ha de ser un escuder qui, segons el *Llibre dels fets*, informi el rei de la ferida a la cama. A partir d'aquesta observació, combinada amb alguns detalls recollits al principi del paràgraf 172, podem assajar una reconstrucció parcial dels fets: Bernat Guillem d'Entença i els seus homes van sortir a defensar les cledes contra els sarraïns que les volien cremar, i un dels ballesters sarraïns que eren a la muralla, que potser l'havia reconegut com el cap de la tropa, li havia disparat i havia fet blanc.

Mai no sabrem amb exactitud què va passar aquella mitjanit de maig o de juny del 1233, mai no sabrem si Bernat Guillem d'Entença va fer, o no, un report dels incidents a un rei que havia fet tard. El cas és que en el *Llibre dels fets* Bernat Guillem d'Entença no diu res, i només les paraules d'un escuder ens informen de la ferida de sageta que ha rebut a la cama. El seu

laconisme serveix per donar més relleu al seu heroisme. L'important és donar compte de la victòria: els detalls personals, com la ferida a la cama, sobren. En aquesta escena Bernat Guillem d'Entença es retrata més pel que no diu que no pas pel que diu.

El rei, que ha fet tard a la topada, almenys és a temps d'operar ell mateix el ferit i de treure-li la sageta. Lluís Cifuentes analitza molt bé aquesta escena en un article que forma part d'aquest mateix lliurament. Per tant, no m'hi entretindrè pas. El que m'interessa de remarcar és la resposta de Bernat Guillem d'Entença quan, un cop acabada la intervenció quirúrgica, Jaume I el convida a tornar al campament per refer-se de la intervenció («Senyor, no faré, qui també gorré aquí e mellor que no faria en la host»), i el que el rei diu tot seguit. La breu frase del ferit, una altra mostra de laconisme, el presenta com un home valent, potser de poques paraules, però al capdavant com un home de paraula, un home fidel al seu senyor fins al final. Tinguem present, tocant a aquesta qüestió, que Bernat Guillem d'Entença havia jurat, com es pot llegir en el paràgraf 171, que no se n'aniria de les cledes i de les trinxeres «de dia ne de nuit», i que, si no se n'ha volgut anar estant sa, encara menys se'n vol anar ara que està ferit.

La frase que, a tall de comentari, afegeix Jaume I a les paraules d'un vassall tan exemplar revela un detall molt important que fins ara s'havia amagat al lector: el rei havia estat l'únic noble del campament a llevar-se a correuita per anar a ajudar Bernat Guillem d'Entença i els seus homes. Els altres havien continuat al llit o no s'havien pres la molèstia d'acostar-se a les trinxeres. Jaume I podria haver inclòs aquesta notícia al principi del seu relat, quan dóna en tercera persona un resum dels incidents. Si Desclot hagués narrat aquest episodi és molt probable que ho hagués fet així, però Jaume I no és Desclot i, si opta per donar aquesta notícia al final, deu ser per alguna raó. És cert que es podria dir, carregant les tintes sobre el tòpic de Jaume I com a narrador descurat, que el detall es dóna al final per la manca de planificació del text, és a dir que només emergeix aleshores perquè no havia recordat de posar-lo al principi. Crec, però, que Jaume I és un narrador molt més subtil que no sembla a primer cop d'ull, i que si tria el final del relat per fer aquesta revelació és per alguna raó de pes.

Vegem-ho: Bernat Guillem d'Entença no vol tornar al campament perquè havia promès, com ja hem vist, que no s'allunyaria de dia ni de nit de les cledes ni dels mantells. Aquí, com en altres episodis del llibre, es manifesta com un home fidel al seu senyor, a diferència dels nobles que uns dies abans, potser ensibornats per Zayyan, havien demanat al rei que abandonés el setge de Borriana amb frases tan il·lustratives de la seva actitud com «si tot açò que vosaltres, reis, volríets s'acabàs, tota la terra seria vostra». Cap

d'aquests nobles s'havia molestat a llevar-se del llit per anar a donar un cop de mà a Bernat Guillem d'Entença. Només Jaume I, com a senyor fidel als seus vassalls que és, o que vol mostrar que és en el *Llibre dels fets*, es recorda de les obligacions que té amb un dels pocs homes en qui pot confiar de debò, i no dubta ni un moment a anar-lo a ajudar, encara que sigui a mitjanit, a peu i amb la camisa de dormir a sota del 'perpunt'. Per això després de la confessió de fidelitat extrema de Bernat Guillem d'Entença, Jaume I afegeix que ell va ser l'únic del campament que va llevar-se per anar a lluitar contra els sarraïns. Com diuen els francesos, 'noblesa obliga', és a dir el rei, que es presenta al llarg de tot el seu llibre com a home de fe, ha de saber correspondre a la fidelitat del seu vassall. Quan arriba a la primera línia l'atac ja ha estat repel·lit i la intervenció del rei es limita a una operació quirúrgica. L'important no és tant el que ha passat en *off*, que al capdavant ha estat ben poca cosa, sinó les actituds dels personatges. El *Llibre dels fets* ho sap posar molt bé de relleu amb poques paraules, però molt ben triades i, sobretot, molt ben col·locades.

© Xavier Renedo